

Javaslat az
„Ősi cigány mesterségek”
települési értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Károlyi Sándor

Apátfalva, 2017. 04. 10.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó neve: **Apátfalva Község Cigány Nemzetiségi Önkormányzat**
2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:
Név: **Károlyi Sándor elnök**
Levelezési cím: **6931. Apátfalva, Rákóczi u. 30.**
Telefonszám: **06/70 328-9781**
E-mail cím: **romanikrizs@freemail.hu**

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése
Ősi cigány mesterségek
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása
 agrár- és élelmiszergazdaság egészség és életmód épített környezet
 ipari és műszaki megoldások kulturális örökség sport
 természeti környezet turizmus és vendéglátás
3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye
Apátfalva
4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik
 X települési tájegységi megyei külföldi magyarság
5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

A századforduló környékén az apátfalvi cigányság sajátos kultúrájával, identitásával, életformájával, társadalmi hovatartozásával különült el a paraszti falutól a Maros folyó árterében a „Bodrogban”.

A korabeli feljegyzések így írnak rólunk „Menjünk ki a község abba a részébe ahol a magyarokat arra kényszerítette a szegénység, hogy ütött-kopott kis házaikban a fáraó letelepedett ivadékaival keverten lakjanak. Piszkos és rendezetlen viskókban lakik itt a cigányság. Nem sokan vannak, de azért hangos tőlük az utcának nevezett valami, amelyen poshadó vizes árkok közt, kerítés nélkül húzódnak meg az össze-visszaálló, kívül-belül meszeletlen piszkos viskók.” A nagy marosi árvíz 1932. évben elöntötte a Bodrogot a cigányság új lakóhelyéül az „Új telepet” jelölték ki. Később az utca nevet is kapott, melynek neve: Csokonai Vitéz Mihály.

Fontos megemlíteni, hogy a cigányság nem egységes társadalmi alakzat, hanem olyan jelentős etnikai csoportból áll, mely csoportok egymással ez idő tájt merev házassági, endogám kört alkottak, melyhez tapadt a társadalmi kapcsolatok esetlegessége és merev elhatárolódása is.

A „cigányság legnagyobb csoportját a magyar anyanyelvű, magyar cigányok alkotják, akik részben zenélésből, részben sármunkából – vályogvetés, - tapasztás, - kemencekészítésből- valamint mezőgazdasági napszámos és bérmunkából tartották fenn magukat. Arányuk meghaladja a 70%-ot.” Ehhez az etnikai csoporthoz tartozott az apátfalvi cigányság, akik

télen zenéltek (1873. január 6-i keltetésű „folyamodványukban” kezdeményezték a főszolgabíró felé, hogy a Gazdakörben zenélhessenek), nyáron pedig tapasztottak és vályogot vertek.

A tanyai és falusi lakosság kedvelt építési anyaga a vályog volt. Ezt bizonyítják az 1920. évi népszámlálási adatok. A magyar lakosság 1400 házban lakott, melyek közül csupán 22 készült téglából, 1236 tisztán vályogból vagy sárból épült. A századforduló környékén és ezt megelőzően még a középületeink is ebből épültek. Ilyen épület volt a Sinka iskola, amely lebontására került (2015) és helyén a mai kornak megfelelő modern sportcsarnok épül.

Az 1923-33- as nagy gazdasági válság vége felé egyre nagyobb igény merült fel ezen építőanyagok iránt. Apám és még nagyon sok apátfalvi cigány ember felismerte a növekvő igényt és családi vállalkozásban vályogot vetettek. Ha nagy volt a kereslet a téglára a családok gyermekei is besegítettek. A vályoggyártásnak gyermekként a hozzám hasonló korú társaimmel én is részese lehettem.

Ezennel közreadom a vályog gyártás technológiáját.

Vályog: polyvás sárból vetővel (vályogvető) készített szárított agyagtégla.

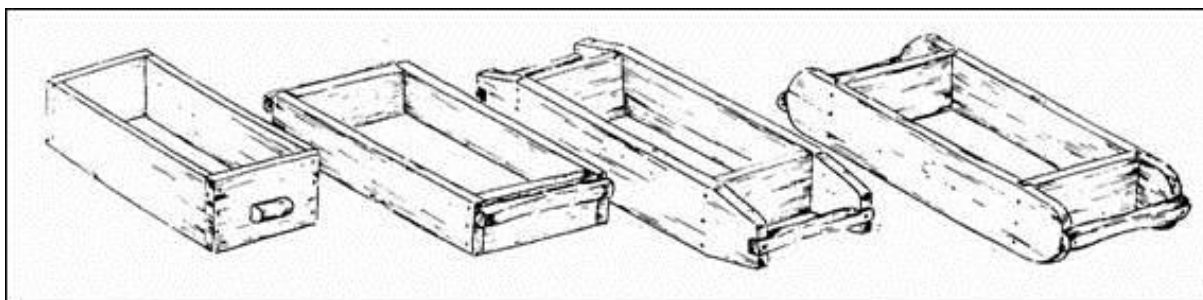
A vályog készítéséhez a szikes agyag bizonyult legjobbnak. Ennek lelőhelye a település szélén elhelyezkedő legelő volt, amely később „vásártér” lett. Majd a „vályogost” a Királyhegyesi út mellett jelölték ki, melynek helyrajzi száma:0107/29. A terület (közel egy hektár) mély fekvésű volt. A talajvíz a felszín közelében volt. Ma is fellelhető, műveletlen terület. A sárkészítéshez szükséges vizet az elkészített vályoggyödrök szolgáltatták.

A gödör partoldalán ásóval leszaggatták a földet, majd szétterítették, vízzel jól lelocsolták, kapával szétverték, ez tulajdonképpen áztatás volt. Az így nyert sarat behintették polyvával vagy tört szalmával. A törekes sarat jól összekapálták megtaposták. Rövid állás után az előre megvizezett, polyvával behintett vályogvetőbe gyömöszölték, ügyeltek a sarkok tömörítésére. A tetejét megvizezett kézzel lesimították. Ezután a vetőt a vetőhelyre húzták vagy vitték, ott felemelve megfordították és egy gyors erőteljes mozdulattal a sorba vágták. A sár kijött a vetőből és a kivetett vályog állva szikkadni kezd. A szoroson egymás mellé vetett vályogot később a földön hagyták szikkadni, amikor tartása volt felállították vagy oldalára borogatták és így hagyták újabb egy hétig száradni. Ezt a műveletet mi cigánygyerekek végeztük. A kiszikkadt vályogot gúlázták, azaz dupla sorral hézagosan, háromszögbe rakták, hogy a szél átjárja és olyan helyre rakták ahonnan szekérrel könnyen el lehetett szállítani.

A műszaki ellenőr a megrendelő volt, az ellenőrzés úgy zajlott, hogy feldobta a vályogot a levegőbe, és ha összetört, akkor nem jött létre az üzlet. Erre nem került sor, mert az apátfalvi cigány emberek precíz munkát végeztek.

A vályogot rendszerint ketten vetették. Az egyik, aki a gödörben állt, a sarat készítette elő és telegyömöszölte a vetőt. A másik cigány ember húzta vagy vitte a vetőt és kivetette a vályogot. Később a 60-as években a bátyám egyedül vetette a vályogot, mert apám ekkor már gyári munkás lett, így asztalról vetette a vályogot. Két méretben készült a vályog, az egyik féle, amely igazodott a kisméretű téglára és a másik pedig a Rakonczai Mihály féle nagyméretű téglára méretéhez (30x15x7cm). A vályogvető rendszerint fenyőfából készült.

A fenéklapján 10 filléres méretű két lyukat fűrtak a felesleges víz elvezetésére.

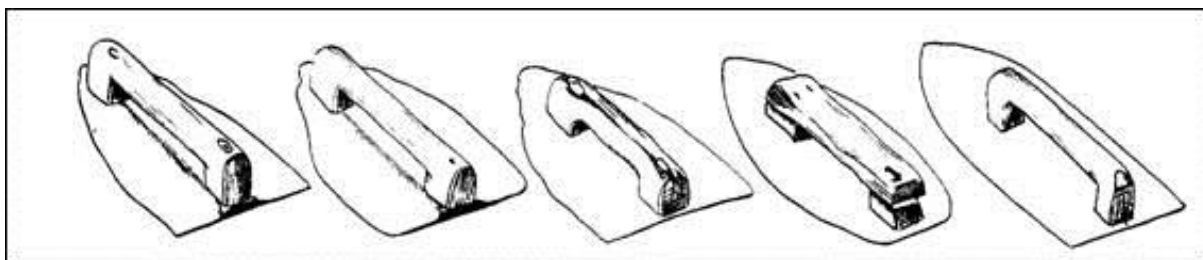
vályogvető

A sár megmunkálásának módját és sár összetételét az határozta meg, hogy milyen célra készült: falat raktak, földemet, vályogot vagy kemencét készítettek belőle. Netán tapasztásra vagy simításra szánták.

Saralás: Akár gerendák, akár deszkák, lécek, vessző fonadék vagy nádréteg alkotta a lakóház mennyezetének vázát, erre minden esetben föld és sárréteg került, ami részint a ház helyiségeinek hőszigetelését, részint a padlás teherbíró képességét szolgálta. A szalmás törekes sarat alapos taposás után a fal mellett felállított állásra vasvillával feldobálták. Innen terítették szét a padláson 6-8 cm-es rétegben. A vizes sár a nádfödemen vagy a lécen áttüremkedett, kicsöpögött. Száradása után alul, felül betapasztották, így a mennyezet vastagsága elérte a 25 cm-t is. A szakmai része abban keresendő, hogy egyenletes állagú, jól összegyúrt sár került a mennyezetre megfelelő vastagságban, tömörítéssel. Ehhez a munkához edzett, jó fizikumú, szívós apátfalvi cigány emberek kellettek.

Tapasztás: Földből és vályogból rakott fal a tapasztással vált teljessé. Ez tüntette el a fal egyenetlenségeit, egyben a hőszigetelését és fal védelmét is szolgálta. Az apátfalvi cigány embereknél jobb tapasztó nem létezett, mert rendkívül sima falat készítettek és a magyar emberek dicsérete sem maradt el, amelynek szemtanúja is voltam. Szemtanúja voltam édesapám tapasztási tudományának is, melyet közreadok: Nyersanyaga ugyanaz a sárgaföld vagy szikes szürke föld, melyet vályogvetésre is használtak.

Az új házat kétszer tapasztották. Az első tapasztást törekes szalmás, polyvás sárral végezték. Addig kellett taposni a sarat, míg a láb tisztán nem maradt, vagyis már nem tapadt rá a sár. Ami még fontos volt, hogy a simító szerszámra se tapadjon rá. A simító hasonló volt a kőművesek által ma is használt kőműves kanálhoz. Annyi eltéréssel, hogy a kanál lapjához fenyőfából készült fogantyút erősítettek. Az így elkészült simító nagyobb erő kifejtésre volt képes a sár egyenletes simításához.

simító

Egy napra való sár készült. A mennyezet tapasztásához gyakran segitettem apámnak. Míg ő az álláson állt addig én sárgombócot formálva, feléje hajítottam. Ő a simítójára kerülve, elterítette a mennyezetre. Száradás után következett a második vagy simító tapasztás. Ehhez selyem polyvát (finom polyva) használt és szórt a sárba. A simító sár is alapos kidolgozást igényelt. Addig kellett taposni a finom polyvás sarat” míg úgy nem szuszogott, mint a kenyértészta dagasztás közben”.

A tapasztás is családi vállalkozásban történt. Minimum két ember kellett hozzá.

Aki talicskázta a sarat és aki tapasztott. A tapasztóval „átaljában vagy kerekbérben” egyeztek meg a gazdák. Soha nem maradt el, ahogyan apám mondta a kialkudott „komenció”.

Ez tartalmazott lisztet, babot, szalonnát, füstölt húst, kukoricaszár ízéket a kemencénk fűtésére stb.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A szalmás törekes sár népi építészeti felhasználásának legelterjedtebb formája a vályogvetés, illetve a vályogépítkezés és ehhez kapcsolódó szakipari tevékenységek a sármunkák voltak. Maga a vályog több ezer éves múltú építőanyag. Az időszámításunk előtt második évezredben, Mezopotámiában a fejlett kultúrájú Babilonban és Ninivében, részint vályogból, részint égetett téglából építkeztek. Az egri püspöki uradalom 1770-ben írja elő új házak építéséhez a „mór téglá” vagyis a vályog alkalmazását, amiből az következik, hogy korábban a népi gyakorlatban ritkán fordult elő.

A „fáraó ivadékainak” vagyis a cigányságnak volt-e köze az ősi mesterséghez?

Valószínű, hogy igen. Nemcsak kitűnő zenészek, hanem a sármunkák specialistái is voltak. Kezüik nyomán épülhettek meg a falusi és tanyasi lakóházak, középületeink, a helyiségek fűtésére a kemencék. A házak állaga a tapasztással javult, a hófehér meszeléssel pedig szépült. Igényes munkájuk által a paraszti közösségben az apátfalvi cigány embereknek presztízsük is volt mindenféle tekintetben. Megbecsült tagjai voltak a falu társadalmának. Rajtuk keresztül a mai cigány nemzedék integrációját nagyban elősegítették példamutatásukkal. A sárművességből gyarapodni nem lehetett, de a cigány azt csinálta, amihez értett, volt mindig munkája és el tudta tartani népes családját.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Szuhai Péter: Cigányok a falu társadalmában

Banner János: Apátfalva néprajzi vázlata 1990

Magyar Néprajz III. anyagi kultúra 2. kézművesség/SÁRMUNKA-MEK

Vályi András (Miskolc 1764-Pest 1801 vályog)

Tóth Ferenc: Település, építkezés, berendezés, építészet

MTK TK Kisebbségkutató Intézet: Magyarországi cigányság története (1758-1999 év között)

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

Nincs

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

A Sinka iskola fő fala vályogból készült.

1915	1915	Táros	Háros Táros	14	19
decz	decz	csü.	kapaszkodó cigány	Math.	
110	8	11	Mathau által keltetve		
		r. Math	Krajczár dulciana	14	25
			Spálfalva putri	Math.	

Édesapám születési anyakönyvi kivonata, rajta nagyapám foglalkozása: „tapasztó cigány”.

Képeslap Apátfalváról 1943-ból. Tulajdonos Halász Tamás Makó.

A vályogvető apátfalvi cigányok az ősi mesterségük mellett télen zenéltek a „gazdakörben”.

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

Tárgy: „Ősi cigány mesterségek” települési értéktárba történő felvételéhez

Vargáné Nagyfalusi Iлона
Apátfalvi Értéktár Bizottság Elnöke részére
6931 Apátfalva
Templom u. 69.

Tisztelt Elnök Asszony!

Apátfalva települése a számtalan néprajzi, épített, tárgyi és szellemi értéke, kincse mellett, a kézművességében is eltér, és kiemelkedik a környező településektől, ún. szigetként él tovább a Maros-völgyében.

A cigány nemzetiségi népismeret bemutatása, és értéktárba való vételével a legfontosabb célunk az, hogy bemutassuk és megőrizzük a nemzetiségi és kisebbségi identitás kulturális kincseit. Jó lehetőség a cigányság megértése és elfogadása az ellentétek és ellenségeskedések, az előítéletesség és az intolerancia kiküszöbölésére ha nem zárjuk ki a falu értéktárából őket, hanem teret adunk számukra is. a településen. Ha megismerjük és megértjük a cigányság kultúráját, hagyományait, szokásait könnyebben létrejöhet egy közös gondolkodásmód és együttműködés.

Mint, múzeumigazgató, és mint néprajzos is feltétlenül javaslom az „Ősi cigány mesterségek” települési értéktárba bevenni.

Makó, 2017. június 15.

Szikszai Zsuzsanna
múzeumigazgató

Ajánlás

„Ősi cigány mesterségek” értéktárba történő felvételéhez.

Magam is abban a korban éltem, amikor őseink vályogot vetettek, házakat tapasztottak.

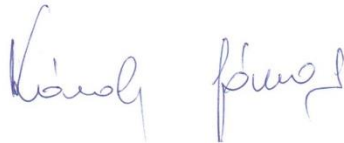
Édesapámmal eljártam vályogot verni, mert ez a nyári iskolai szünet idejére esett. A sárgás agyagos polyvás sarat belegyömösölte a vályogvetőbe én pedig a kivető helyre húztam és kivettem a vályogot. Nagyon sok vályogot kellett élére állítani, hogy minél hamarabban száradjon. A vályogvetőt Bakai Jani bácsi, aki bognár volt, nekem kereszt apám, készítette.

Abban az időben nagyon sok cigány ember verte a vályogot. Ez a munka a nyári időszakra esett. Ősztől- tavaszig édesapám kosarat font, de ha kellett lakodalmat muzsikálni, akkor bandába tömörülve hegedült.

Nagyon sok vályog vagy vert falú házat is tapasztott édesapám. Sok magyar gazda igény tartott munkájára. Ilyenkor bérként a munkájáért ételmezt kért, mert sokan voltunk testvérek és nagy volt a szegénység.

Míndezek alapján javaslom az őseink mesterségeit felvenni a helyi értéktárba!

Apátfalva, 2017.02. 12.

Károly János Apátfalva, Széchenyi 167 sz. alatti lakos

3. A javaslathoz csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

Hozzájáruló nyilatkozat

Mivel Károlyi Sándor a Cigányönkormányzat elnöke a javaslatban közölt feltételek in készítettem hozzájárulást a további felhasználáshoz hozzájárulok.

Ap. 2017. 04. 10.

Apátfalva, Csokonai 35.

